

Učebnice českých učitelů v Bulharsku: 80. a 90. léta 19. století

Pavel Zeman

Textbooks of Czech teachers in Bulgaria: the late 19th century

From significant Czech migration to Bulgaria in the late 19th century, Czech teachers were the largest vocational group. The late 19th century was also one of the epoch-making periods of Bulgarian history when the system of secondary and grammar schools has been formed along with other institutions. On one hand this situation created a possibility for work of foreign teachers, but on the other hand local schools faced many problems. One of most perceptible ones was shortage of proper textbooks. Some Czech teachers were involved in this important publishing activity. In this paper I briefly present general situation of Bulgarian education system of the period, summarize information about Bulgarian textbooks written by Czechs, and introduce several Czech writers.

Keywords

Textbooks — Teachers — Bulgaria — Grammar schools — Terminology — Czech migration

ÚVOD

Problematiku české migrace do Bulharska není třeba obsáhle představovat. Vědecký zájem o tuto oblast lze zaznamenat především v období socialismu¹, díky vytrvalé snaze několika mladších badatelů zažívá v posledních letech jistou renesanci². Všeobecně přijímaným faktem je, že česká přítomnost v Bulharsku po jeho osvobození z turecké nadvlády roku 1878 měla vliv na rozvoj mladého státu. V bulharském prostředí se v souvislosti s touto problematikou dokonce používají termíny jako „česká kulturní invaze“ či se píše o „civilizační úloze“ Čechů v Bulharsku.

- 1 Např. Urban, Z. 1957. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha; Kol. 1963. *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha; Bechyňová, V. 1963. *Josef Dobrovský a česká bulharistka. Počátky poznávání Bulharska a bulharského jazyka u nás*. Praha; Kol. 1980. *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha; Urban, Z. 1981. *Čechi i Bělğari. Kulturní vzaimootnošenija*. Sofija; Kol. 1983. *1100 roků československo-bulharských vztahů*. Praha; Dorovský, I. 1983. *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno.
- 2 Tu lze pozorovat v pracích Marka Jakoubka, Lenky Budilové (*Západočeská univerzita v Plzni*), Emila Minčeva (*Univerzita Pardubice*), na bulharské straně pak Krasimiry Marcholevové, Ljudmily Solenkové (*BAN*) či Alexandry Trifonovové (*Nov bālgarski universitet*). Dále také: Hronková, D. (ed.) 2005. *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. I*. Praha; Černý, M. — Grigorov, D. (eds.) 2008. *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha; Hladký, L. a kol. 2010. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha; Penčev, V. 2012. *Po serpentinách sebezpoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*. Praha.

Český vliv se zřejmě nejvýrazněji projevil v oblasti školství — čeští středoškolské učitelé byli nejpočetněji zastoupenou skupinou, početně převyšovali právníky, architekty, inženýry, kapelníky či podnikatele, kteří taktéž hledali své působiště v novém státě (více Zeman 2014a: 147–162). V tomto článku se nebudu podrobněji zabývat příčinami odchodu Čechů do Bulharska, ty jsou podrobně popsány na jiném místě (např. Penčev 2009: 193–200; Zeman 2014b: 58–67). Cílem této studie je představit české učitele, kteří v 80. a 90. letech zamířili z různých důvodů do Bulharska jako učitelé na gymnáziích a dalších středních školách. Kromě toho, že se k tomuto kroku vůbec rozhodli, se část z nich zapojila také do tvorby učebnic, jednoho z nejméně dostupných zboží této doby. Při popisu postupují podle jednotlivých vyučovacích předmětů, kterými se pisatelé zabývali. Součástí studie je soupis všech učebnic vydaných českými učiteli v Bulharsku ve sledovaném období.

SITUACE ŠKOLSTVÍ V BULHARSKU

Zlomovým okamžikem bulharské historie je rok 1878, kdy se Bulharsko (s ruskou pomocí) osvobodilo z turecké nadvlády. Následující roky a desetiletí byly proto charakteristické překotným vývojem společnosti, rychlou výstavbou měst, knihoven, vládních paláců a silnic, budováním základních institucí, ale i komplikovaným politickým vývojem. Stav bulharského školství po získání samostatnosti proto můžeme hodnotit jako klid před bouří, která do školních škamen přivanula tisíce bulharských žáků a za katedru desítky a stovky nových učitelů.

Do 70. let 19. století neexistovala v celém Bulharsku jediná střední škola, na níž by probíhala výuka v bulharštině. Tou první se stalo klasické gymnázium v Gabrově, které bylo založeno roku 1872 a které se stalo vzorem pro ostatní postupně vznikající školy. Ve velkých městech byly založeny střední školy, na nichž zahájili výuku bulharští kantoři, kteří získali vzdělání v zahraničí, ty však doplnili i Češi, Francouzi, Rusové či Italové. Rychlý vývoj středního školství lze nejlépe demonstrovat na jejich počtu, již pět let po osvobození, v roce 1883, zde fungovalo 11 chlapeckých a 5 dívčích gymnázií, desítky nižších středních škol a tisíce základních bulharských škol.

Do roku 1885 probíhal vývoj odděleně v územně omezeném Bulharském knížectví a Východní Rumelii, která byla z rozhodnutí mocností na Berlínském kongresu autonomní oblastí pod správou osmanské říše. Paradoxně zde byla situace příznivější nejen pro rozvoj školství. Lze to demonstrovat na faktu, že ve Východní Rumelii se v průběhu sedmi let vystřídali dva ministři národní osvěty, zatímco v Knížectví, které se zmítalo v politických převratech, jich bylo celkem 10.³

3 Jedním z nich byl v letech 1881 až 1882 český historik a balkanista Konstantin Jireček, který do Bulharského knížectví přišel roku 1879 jako sekretář na ministerstvo školství. Jsou mu přisuzovány zásluhy o rozvoj místního školství, ale i historie či etnologie. Již roku 1877 vydal první historii Bulharska vůbec, *Dějiny národa bulharského*. Ze svých pravidelných cest po Knížectví i Východní Rumelii vytěžil dodnes ceněný popis oblasti i místních obyvatel *Cesty po Bulharsku* (1888). Více Dorovský, I. 1983. *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.

Zásadní problém při skokovém nárůstu škol logicky představoval nedostatek místních učitelů, proto zde také našla uplatnění řada cizinců. K dalším komplikacím můžeme připočítat nedostatek budov vhodných pro výuku. Některé oblasti byly navíc válečnými operacemi z let 1877 až 1878 velmi silně poškozeny. V prvních letech chyběly učební osnovy, takže náplň výuky záležela na uvážení konkrétního učitele. Školy v této době vznikaly od prvních tříd a rostly se svými prvními žáky. Vyučovaly se podobné předměty jako na dnešních gymnáziích (bulharský jazyk, matematika, historie, geografie, přírodopis, fyzika, francouzština, kreslení, gymnastika, zpěv, rýsování a krasopis, povinné bylo náboženství), odlišná ovšem byla časová dotace. Citelnou nepřijemností byl kritický nedostatek učebnic, žáci tak museli látku nejprve opisovat či jim byla diktována. Užívány byly hojně cizojazyčné učebnice — ruské, německé, francouzské. První učebnice vybrané obory pokrývaly nesouměrně, často se jednalo o komentované překlady a až na počátku 90. let 19. století docházelo k systematickému sepisování učebnic.

Problémy (nejen) českých učitelů s místními žáky zaznamenal Jan Wagner⁴ ve své vzpomínkové knize *Bulharsko v plenkách*: „Pro člověka neznalého ani jazyka, ani mravů, ani zvyklostí, nebylo to snadným úkolem, zjednatí si potřebnou autoritu mezi čeládkou do škol ledajak sehnanou, již disciplína školní byla pojmem zcela neznámým. Přicházeli totiž na bulharská gymnásia krom žáků, kteří si nedávno národní školu odbyli, také tací, kteří třeba již před pěti lety s obecnou školou se rozloučili a mezitím někde vepře pásli, nebo se i někde na Balkáně v počestném řemesle hajduckém pokoušeli...“ (Lehký 1904: 122–123)

UČEBNÍ POMŮCKY

Učebnice a jejich tvůrce představím podle jednotlivých předmětů, kterým se věnovali. Nejpočetněji zastoupena byla oblast matematiky, po nich následují chemie, přírodopis, latina, zpěv a kreslení. Životní osudy jednotlivých českých učitelů jsou nesmírně poutavé, není ovšem v možnostech tohoto článku jejich podrobnější analýza.

Učebnic pro bulharské středoškoláky vytvořili (či přeložili)⁵ čeští učitelé více než 40. Z více než 30 českých učitelů, kteří našli práci v bulharském školství (Zeman 2014b), jich 9 nalezneme mezi autory učebních pomůcek pro místní žactvo. Jejich motivací přitom nebylo jen šíření osvěty, ale také finanční profit. Nejčastějšími tvůrci a překladateli učebnic pro bulharské žactvo byli právě gymnaziální učitelé, pro které to také znamenalo jistou formu přivýdělku. O obrovském rozvoji v této oblasti svědčí fakt, že nejvydávanějšími knihami ve Východní Rumelii byly v tomto období právě učebnice (Stojanov 2008: 208).

4 Jan Wagner (1856–1905) se zajímal o bulharský jazyk již během svých studií, v roce 1879 vydal vůbec první mluvnici bulharštiny. Ve stejném roce přišel jako učitel na plovdivské chlapecké gymnázium, vydržel zde však jediný školní rok. Příhody a vzpomínky z Bulharska nakonec zúročil ve dvou memoárech, které přináší zajímavé svědectví o tehdejší situaci. Knihu *Bulharsko v plenkách* (1904) vydal Wagner pod pseudonymem Theodor Lehký.

5 Pro tuto práci není zásadní rozdíl v tom, jestli autoři dílo do bulharštiny pouze přeložili z českého vzoru, zkombinovali více zdrojů či šlo o práci originální. Vždy totiž museli pracovat s terminologií, která nebyla u celé řady předmětů dosud vyvinutá.

TERMINOLOGIE

Tuto podkapitolu lze nejlépe uvést citací ze vzpomínky Jana Mrkvičky⁶ na své první měsíce a roky v roli učitele kreslení: „Byli jsme pozváni Východorumelijskou vládou, abychom učili na školách, kde podmínky k práci byly velmi těžké. Nebyly učebnice, pomůcky, chyběla terminologie, takže všechno bylo třeba vytvořit, ale ani my jsme neovládali dostatečně dobře bulharštinu. (...) Můj úkol byl lehčí. Nemusel jsem moc mluvit, zato jsem ale potřeboval technické termíny. S tímto úkolem jsem se obrátil na starého Slavejkova⁷ a tak jsme je společně vymysleli.“ (Jubileen sborník 1934: 307)

Když po několikadenní a často strastiplné cestě dorazili našiinci do svých nových působišť, byli bez větších okolků postaveni před své žáky. Museli se tady hned od prvních chvil popasovat také s bulharštinou. Při výuce se kromě samotné bulharštiny chtěli nechtě potýkali s nedostatečnou terminologií u svých, často zde zcela nových, předmětů. Museli proto sami přicházet s novými termíny, pomoc nacházeli u svých bulharských kolegů, často absolventů českých škol. Při psaní učebnic naráželi také na to, že v této době ještě neexistovala kodifikovaná norma bulharštiny. Také pravopis se teprve vytvářel, procházel změnami, koexistovalo více konkurenčních modelů.

Názvy jednotlivých učebnic jsou transkribovány z bulharské azbuky do latinky. Užité termíny jsou v příkladech citovány v originálním znění, tj. v případě ruštiny a bulharštiny v azbuce. Kompletní seznam učebnic všech českých autorů lze nalézt v závěru práce. U jednotlivých autorů uvádím přehled zásadních prací a rozeberu užívanou terminologii, přičemž se soustředím na jejich první vydané učebnice, u kterých lze nejlépe pozorovat neustálenou terminologii.

MATEMATIKA

Osmdesátá léta 19. století byla charakteristická rekonstrukcí bulharského hospodářství, rozšiřováním průmyslové výroby, byly projektovány a stavěny nové železniční tratě, silnice a mosty, navrhovány a stavěny vládní paláce, divadla, školy, nádraží apod. Všechny tyto aktivity si žádaly technickou inteligenci, a tudíž lidi s dobrým matematickým vzděláním. Proto byla matematika a deskriptivní geometrie rozšířena na bulharských středních školách na maximální možnou míru, to zároveň vedlo k nadměrnému zatěžování těch gymnazistů, kteří chtěli pokračovat ve studiu netech-

6 Jan Mrkvička (1856–1938) vyučoval kreslení v Plovdivu na chlapeckém i dívčím gymnáziu. Zde začínala také jeho umělecká kariéra, pro niž našel v Bulharsku pravou inspiraci. Po přesunu do Sofie roku 1889 působil na 1. chlapeckém gymnáziu. V roce 1896 byl jmenován ředitelem nově vzniklé Umělecké akademie, kde působil až do roku 1921, vychoval řadu žáků a proslavil se jako výtečný pozorovatel lidových zvyků a všedního života. Do své smrti se do Bulharska pravidelně vracel.

7 Petko Račov Slavejkov (1827–1895) před osvobozením učil na různých místech Bulharska a aktivně se zapojil do obrozeneckého hnutí. V Cařihradě vydával několik časopisů. Je autorem vlastních básnických sbírek. Po osvobození byl jedním z vůdčích představitelů liberálů, několikrát se stal ministrem.

nických oborů (Bečvářová 2009: 240). Mezi tvůrci (či překladateli) učebnic najdeme celkem čtyři české matematiky.

František Splítek⁸ sepsal pro studenty nižšího stupně středních škol jednu elementární učebnici aritmetiky, čtyři učebnice geometrie a rýsování a pro učitele dvě metodiky výuky geometrie. První učebnici (*Aritmetika. Za dolnite klasove na srednite učebni zavedenija*) vydal Splítek v roce 1885, jedná se o doplněný překlad české učebnice Václava Starého⁹. Svou tvorbou se podle vlastních slov pokusil odstranit nesnáze při výkladu geometrie a rýsování. V kreslení a rýsování spatřoval František Splítek důležitý prostředek k rozvoji představivosti, estetického cítění a motorických dovedností (Splítek 1885: 1). V úvodu druhé své učebnice (*Geometrija s čartanie v četiri stepeni*) z roku 1886 popsal na základě svého středoškolského studia a relativně krátké učitelské praxe svůj názor na to, jakým způsobem by měla být vyučována geometrie v jednotlivých třídách středních škol (Splítek 1886: 5). Při sepisování učebního textu hledal inspiraci výhradně v česky psaných vzorech. Splítkova učebnice obsahuje jasný a stručný výklad teorie a jednoduché návody ke konstrukcím jednotlivých tvarů. Textem se prolíná důraz na aplikaci geometrie v malířství, kreslení, krasopisu a architektuře (Bečvářová 2009: 110). Další učebnice geometrie pak Splítek sepsal mezi léty 1894 a 1898.

Většina Splítkových termínů již bylo v bulharštině používaných, nebylo potřeba vymýšlet příliš nového (sčítání, odčítání, dělení, násobení, kilogram, litr apod.). Dosud neznámá terminologie byla z velké části vytvořena s pomocí internacionalismů. V jednom případě je zaznamenána výpůjčka z ruštiny — *Дроб* (bulh.), *дроб* (rus.), česky *zlomek*. Pochopitelně také z latiny — např. stupeň — *Градус* (bulh.), *gradus* (lat.). Nejasný je původ termínu *Едноименно* (многoименно) — jednociferné, mnohociferné číslo. Za povšimnutí ovšem stojí snaha o robulharštění slova aritmetika — *числителница*, místo dnes v bulharštině běžně užívaného internacionalismu *аритметика*.

Vladislav Šak¹⁰ přeložil do bulharštiny dvě české učebnice. První překlad, kterému bude věnována pozornost, je učebnice aritmetiky (*Aritmetika za I, II i III klas na realnite gimnazii i triklasnite učilišta*) od nám již známého Václava Starého

-
- 8 František Splítek (1855–1943) odešel do Bulharska roku 1880 a celý život vyučoval na středních školách v Bulharsku a Makedonii (Svištov, Soluň, Sofie, Gabrovo, Plovdiv), ovlivnil tak výuku matematiky na bulharských gymnáziích. Roku 1883 se oženil s Kamelijí Antonovnou Valkovskou, která pocházela z polsko-ruské šlechtické rodiny, narodily se jim 3 děti. Několikrát odmítl nabídku místa vysokoškolského profesora na sofijské univerzitě.
- 9 Václav Starý (1842–1920) byl dlouholetým zkušeným učitelem matematiky a deskriptivní geometrie na různých středních školách v Praze. Byl oblíbeným autorem mnoho let užívaných učebnic aritmetiky.
- 10 Vladislav Šak (1860–1941) byl jedním ze zakládajících členů Bulharské sedjanky, spolku českých a bulharských studentů v Praze. S Bulhary se pravděpodobně seznámil již během studia písecké reálky. Svou učitelskou dráhu začal jako učitel matematiky, fyziky a krasopisu na gymnáziu ve Slivenu. Roku 1886 přesídlil do Sofie, vyučoval na chlapeckém gymnáziu a vypomáhal na vysoké škole. Po návratu do Česka roku 1907 vydal Bulharsko-český a česko-bulharský slovník a knihu bulharsko-české konverzace. Po vzniku Československa se stal na 12 let honorárním konzulem Bulharského království.

(1842–1920), který pořídil společně s Todorem Šiškovem.¹¹ Učebnice vyšla roku 1886 a byla určena žákům nižších stupňů středních škol. V této učebnici se nesetkáme s žádnými dalšími novotvory, které by bylo možné označit za výpůjčky z češtiny. Na rozdíl od Splítka ovšem Šak užívá více slov domácího původu na úkor internacionalismů, což má zřejmou příčinu ve spolupráci na překladu s Šiškovem. Druhý překlad — učebnici deskriptivní geometrie — vydal Šak až po devítileté přestávce, v roce 1894. Oba autoři užívají při překladu velké množství mezinárodních termínů z oblasti aritmetiky, mezi učebnicemi nelze nalézt zásadní terminologické odchylky.

Velmi pilným tvůrcem učebnic pro bulharské žactvo byl středoškolský učitel matematiky a deskriptivní geometrie **Antonín Šourek**¹², který sepsal na počátku své kariéry pro své studenty několik učebních textů základů geometrie a sbírek vzorově řešených úloh. V tomto textu se zaměříme na první dvě učebnice, které autor vytvořil v roce 1883, jedná se tedy o jedny z prvních učebnic matematiky vůbec.

V trigonometrii pro vyšší třídy reálků a gymnázií z roku 1883 (*Pravolinejna trigonometrija za gornite klasove na realnitate i gimnazialnitate učilišta*) se Šourek snažil žákům jednoduše a jasně vyložit základy trigonometrie a ukázat jim praktické využití toho, čemu se ve škole naučili. Inspiraci čerpal v učebnicích chorvatských, německých a francouzských. Do textu zařadil vlastní či převzaté ilustrační a procvičující příklady a historické poznámky. Učebnice je rozdělena do tří částí — Goniometrické funkce, O upotřebení goniometrických funkcí a O trigonometrii. Výklad látky plně odpovídal náplni výuky na středních školách druhé poloviny 19. století, ale výrazně přesahuje rozsah dnešního učiva matematiky (Bečvářová 2009: 247). Autor sepsal podrobný, přesný a téměř vyčerpávající výklad trigonometrie a ukázal důležité aplikace a praktické použití poznatků. Učebnice se dočkala také několika recenzí.

Většina termínů užívaných Šourkem v této práci vychází z latinských, všeobecně užívaných termínů — např. sinus, cosinus, tangens, kotangens etc. V několika případech je vidět vliv francouzštiny, např. координати (bulh.), *coordonnés* (fr.), česky *souřadnice*, ale také ruštiny — окъръност (bulh.) окружность (rus.), *cercle* (fr.), česky *kružnice*. Jediný náznak o prosazení českého výrazu je zaznamenán u slova čtverec — четвъртник (Šourkův termín), *carré* (fr.), квадрат, четырёхугольник (rus.), v dnešní bulharštině jsou pak užívány termíny квадрат a четириъгълник.

V učebnici *Stereometrie* z roku 1883 (*Stereometrija za gornite klasove na realnitate i gimnazialnitate učilišta*) bylo Šourkovým cílem napsat učebnici, která by byla použitelná i v praktickém životě. Vycházel jak z českých, tak i francouzských a německých učebnic, jako jeden z mála autorů tehdejší doby pečlivě citoval prameny, z nichž čerpal. Na konci práce autor zařadil bulharsko-francouzský terminologický slovník, který

11 Todor Šiškov (1833–1897) po studiích ve Francii a Čechách působil na různých středních školách v Bulharsku, psal články do kulturních deníků, povídky a dramata.

12 Antonín Šourek (1857–1926) se narodil v Písku, kde vystudoval místní reálku, posléze byl zapsán jako posluchač vídeňské techniky. Do Bulharska odešel v roce 1880, kdy byl jmenován učitelem matematiky, deskriptivní geometrie a fyziky na gymnáziu ve Slivenu. V následujících letech vyučoval v Plovdivu, aby se natrvalo usadil v hlavním městě. Od roku 1890 přednášel na Vysoké škole v Sofii, kde s přestávkou v letech 1914–1921 působil až do konce života. Zasilal také články do českých časopisů a přispíval do *Ottova slovníku naučného*.

poskytuje velkou zásobu tvarů v terminologicky dosud neustáleném oboru. Některé výrazy byly autorem opsány či přicházely s vlastními novotvarů, např. *секуща линия* (bulh.), česky *sečna*, v dnešní bulharštině se používá výraz pocházející z francouzštiny — *секанта*. Logicky nejčastěji se Šourek uchyluje k výpůjčkám z francouzštiny, některé z nich se zachovaly dodnes, např. *пирамида* (bulh.), *pyramide* (fr.), česky *jehlan*; *призма* (bulh.), *prisme* (fr.), česky *hranol*. Několik termínů má pak původ v ruštině, např. *плоскост* (bulh.), *плоскост* (rus.), česky *plocha*. V tabulce níže jsou zachyceny případy, ve kterých je zaznamenána Šourkova snaha o výpomoc pomocí českých výrazů a použití několika novotvarů. Nutno podotknout, že se ve většině případů neujaly a dnešní bulharská matematická terminologie je výrazně internacionální.

ТАВ. Ч. 1. Antonín Šourek — Stereometrija (1883)

Šourek	Čeština	Francouzština	Dnešní bulharština	Ruština
Валек	Válec	Cylindre	Цилиндър	Цилиндр
Водоравен	Vodorovný	Horizontale	Хоризонтален, водоравен	горизонтальный
Допирателна (линия)	Tečna	Tangente	Допирателна	Касательная прямая
Двугълник сферияеский	Vřeteno	Fuseau	Вретено	Веретено
Кужел	Kužel	Cône	Конус	Конус
Кужелосечение	Kuželosečka	Conique	Конично сечение	Коническое сечение
Кът	Úhel	Angle	Ъгъл	Угол
Многостен	Mnohostěn	Polyedro	Многостен	Многогранник
Обиколка	Obvod	Perimetre	Периметър, обиколка	Периметр
Осмостен	Osmistěn	Octaedre	Октаедър	Октаэдр
Отсечка	Úsečka, délka	Longueur	Дължина	Длина
Четворец	Čtverec	Carré	Квадрат	Квадрат

Přestože se v učebnicích Antonína Šourka setkáváme s tím, že v případě tvoření terminologie vycházel autor v několika případech z českých vzorů, samotný text neobsahuje téměř žádné bohemismy. Jako přirozené se jeví, že s finální podobou textu a jazykovými úpravami mu pomáhali jeho bulharští přátelé a kolegové. Přesto byl nucen vytvářet vlastní terminologické pojmy, které do té doby bulharština neznala. To se mu v zásadě podařilo díky tomu, že ve většině případech dával přednost internacionalismům a termínům z obecně známé francouzštiny.

Kromě zmíněných učebních pomůcek vytvořil Šourek učebnice aritmetiky a algebry, viz příloha. Po roce 1891 působil na sofijské univerzitě a vydal několik textů pro své studenty. Antonín Šourek je tak považován za zakladatele bulharské deskriptivně geometrické terminologie, a to především díky populárnosti jeho vysokoškolských učebnic.

Mezi autory bulharských středoškolských učebnic matematiky se zařadil také **Ludvík Lukáš**¹³, který je známý především jako jeden ze zakladatelů výuky chemie na bulharských středních školách. Lukáš je autorem hned 6 učebnic geometrie pro různé stupně středních škol, které sepsal v rozmezí let 1890 až 1894.

CHEMIE

Tento předmět představoval na bulharských středních školách naprostou novinku, **Ludvík Lukáš** je tak považován za jednoho ze zakladatelů chemie jako učebního předmětu. Lukáš vydal celkem 15 učebnic jak z chemie, tak i dalších oborů — geometrie a fyziky. Mladý chemik navíc učebnice opakovaně předělával, doplňoval a opětovně vydával v průběhu 80. a 90. let 19. století, největší popularitu si v tomto ohledu vysloužily jeho učebnice chemie. Na tomto místě blíže rozebereme jeho první dvě učebnice věnované tomuto předmětu.

První učebnici chemie (*Načalna chimija*) sepsal společně s Vasilem Atanasovem¹⁴ a vydal v roce 1883. Atanasov je autorem první část — Neorganická chemie, Lukáš pak části druhé — Organická chemie (s. 91–142). Lukáš zřejmě vycházel ze svých vlastních zápisků, produkce českých učebnic chemie nebyla také příliš rozsáhlá. Autor kromě objasnění základních pojmů, chemických látek a procesů, projevoval velkou snahu ve vysvětlování praktických příkladů pro užití jednotlivých látek. Hlavní inspirační zdroj pro tvoření nového názvosloví mu přirozeně poskytovala latina. V případě několika prvků lze pozorovat snahu o výpomoc termíny (např. кислина, овощен захар, слад, скроб), které jsou shodné s termíny z českého chemického názvosloví, viz níže.

ТАВ. Ч. 2. Ludvík Lukáš — Načalna chimija (1883)

Lukáš	Čeština	Latina	Dnešní bulharština	Ruština
Кислина	Kyselina	Acidum	Киселина	Кислота
Кислород	Kyslík	Oxygenium	Кислород	Кислород
Мило	Mýdlo	Sapo	Сапун	Мыло
Арабска гума	Arabská гума (Pryskyřice)	Gummi arabicus	Гума арабика	Гуммиарабик

¹³ Ludvík Lukáš (1859–1902) studoval na pražském gymnáziu, poté na pražské polytechnice, kterou ukončil roku 1880. V témže roce přišel do Východní Rumelie a stal se učitelem na Oblastním reálném gymnáziu v Plovdivu, kde přednášel chemii. Zde působil celých dvacet let. Od roku 1900 učil na Vojenské škole v Sofii. Napsal řadu článků a učebnic chemie, je považován za zakladatele výuky chemie.

¹⁴ Vasil Atanasov (1855–?) se narodil ve Staré Zagoře. Středoškolské vzdělání získal na gymnáziích v Hradci Králové a Pardubicích. Poté studoval chemii na pražské polytechnice. Spolupracoval s Ludvíkem Lukášem na vydání učebnic chemie. V letech 1881–1885 byl ředitelem slivenského reálného gymnázia.

Lukáš	Čeština	Latina	Dnešní bulharština	Ruština
Грозден захар	Hroznový cukr (Glukóza)	Glukosum	Глюкоза	Виноградный сахар (Глюкоза)
Овощен захар	Ovocný cukr (Fruktóza)	Fructosum	Фруктоза	Фруктовый сахар
Роговина	Rohovina (keratin)	—	Кератин	Кератины
Слад	Slad	—	Малц	Солод
Скроб	Škrob	Amylum	Скорбяла, Нишесте	Крахмал

Druhou učebnici chemie (*Učebnik po chimija*) z roku 1888 již sepsal Lukáš celou sám. Jedná se především o přehled základních chemických látek, včetně tvoření jejich slutin, s názornými příklady jejich užití a praktického využití. Drtivá většina názvosloví opět vychází k latinské terminologii, jsou ovšem zaznamenány případy tvoření novotvarů, např. живак (bulh.), česky *rtuť*, který se zachoval v bulharštině dodnes. Na rozdíl od první učebnice lze pozorovat příklon k ruské, resp. obecně slovanské terminologii v případě některých chemických látek, viz tabulka.

ТАВ. Ч. 3. Ludvík Lukáš — Učebnik po chimija (1888)

Lukáš	Čeština	Latina	Dnešní bulharština	Ruština
Водород	Vodík	Chydrogenium	Водород	Водород
Сяра	Síra	Sulphur	Сяра	Сера
Мед	Měď	Cuprum	Мед	Медь
Цинк	Zinek	Zincum	Цинк	Цинк
Кремий	Křemík	Silicium	Силиций	Кремний
Солна киселина	Kyselina chlorovodíková (solná)	Acidum hydrochloricum	Солна киселина	Соляная кислота
Сероводород	Sirovodík	—	Сероводород	Сероводород

PŘÍRODOPIS

Učebnici přírodopisu sestavila pro bulharské žáky nerozlučná bratská dvojice **Hermenegild a Karel Škorpilovi**¹⁵. V Bulharsku se proslavili jako archeologové a zakladatelé bulharského muzejnictví, přesto oba bratři celý aktivní život prožili jako středoškolští učitelé na několika bulharských gymnáziích a archeologii se věnovali se svým volným čase.

15 Hermenegild Škorpil (1858–1923) přišel do Bulharska roku 1880 coby učitel přírodopisu, jeho mladší bratr Karel (1859–1844) jej následoval o rok později, vyučoval matematiku, geometrii a geometrické kreslení. Během svého života vystřídali řadu měst, ve kterých

V roce 1889 sestavili a pod jmény obou bratří vydali Geografii Bulharska (*Geografija na Bălgarija ot bratja Škorpilovi*), učebnici pro žáky středních škol. Na více než 180 stranách jsou zde představena všechna pohoří, řeky a jezera v Bulharsku, podrobně popsáno Černé moře a další zeměpisné zajímavosti Bulharska. Kromě toho učebnice popisuje klimatické poměry, složení národností či přírodní památky. V samotném úvodu téměř pateticky vyzývají: „Každý vlastenec je povinný znát svou vlast: její přírodu i historii, její prostředky k ochraně, její život a úsilí (jak v duchovním, tak i ekonomickém významu), její přednosti a krásy, stejně jako její nedostatky. S těmito poznatky roste láska a oddanost k rodné zemi.“ (Škorpil, H., Škopil, K. 1889: 1)

O popularitě učebnice svědčí opětovné vydání a doplnění o tři roky později. Nový je zde oddíl o statistice, který poskytuje poměrně podrobné informace o počtu obyvatel jednotlivých měst, jejich konfesi či zaměstnání. Kniha s pozměněným názvem *Geografija i statistika na Knjažestvo Bălgarija* vyšla s podtitulem, který uvádím v českém překladu, *Pro dolní i horní třídy gymnázií a obecně všechny, kteří chtějí poznat svou vlast*.

Přestože je práce hodnotná z hlediska obsahu, zvláště, uvážíme-li, že není psána rodilými Bulhary, z pohledu užívané terminologie nenabízí příliš zajímavostí. To souvisí s tím, že nebylo nutno ve většině případů přicházet s novými termíny, pro většinu popisovaných pojmů již byla slovní zásoba vytvořena. Zaujmu tedy jen dva termíny — *поръчие*, který užívají Škorpilové, nemá ekvivalent v žádné jazyce a je poměrně blízky českému překladu — *povodí*. V dnešní bulharštině se nicméně ustálil název *басейн*. Zajímavé je užití anglicismu *трен*, česky *vlak*, z anglického *train*, přičemž v dnešním bulharském jazyce registrujeme pouze slovo *влак*.

Bratři Škorpilové až do počátku 20. století, kdy se na trvalo usadili ve Varně, žili každý zvlášť, vystřídali přitom řadu učitelských působišť. Jako by v duchu své předmluvy, ačkoli sami rodilí Češi, chtěli poznat všechny kraje Bulharska. Těžičtě jejich práce představují archeologické výzkumy, které z valné části prováděli na vlastní náklady. Ohledně svých výzkumů publikovali stovky článků a desítky knih.¹⁶ Většinu psací přitom podepisovali, až do smrti Hermenegilda v roce 1923, jmény obou bratří.

vyučovali, postupně se jejich pozornost upnula ke zkoumání přírodního a archeologického bohatství bulharských zemí. Při školách zřizovali archeologické sbírky, ve volném čase a na vlastní útratu podnikali archeologické výzkumy. Natrvalo se usídlili ve Varně, kde založili a vedli archeologickou společnost. Především zásluhou Karla Škorpila bylo objeveno první hlavní město bulharského státu Pliska a hodnověrně dokázána jeho pravost. Jsou považováni za zakladatele bulharské archeologie a muzejnictví. Na jejich počet nese jedno černomořské městečko název Škorpilovci.

16 Více: Čadík, J. Škorpil, V. 1967: Škorpilové ve vzpomínkách. Pardubice: Východočeské muzeum; Skružný, L. 2008. Profesori Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (1. část). *Theatrum historiae* 3, 235–262; Skružný, L. 2010. Profesori Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (2. část). *Theatrum historiae* 6, 101–124; Šámal, M. (ed.). 2006. *Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě.

LATINA

Mezi českými kantory najdeme také učitele klasického gymnaziálního předmětu své doby Jana Brožku,¹⁷ jenž v bulharském školství působil celý svůj aktivní život. Pro místní žaky vydal několik učebnic latiny, které ve výsledku obsáhly všechny stupně gymnázií, na kterých výuka latiny probíhala. Svou první učebnici vydal již v roce 1884 pod názvem *Učebník po latinski jazik*. Jeho první část, ve které se inspiroval českými učebnicemi Josefa Risse,¹⁸ obsahuje lekce a cvičení na procvičování slovní zásoby a gramatických jevů. Druhou část představuje latinsko-bulharský a bulharsko-latinský slovník, který Brožka vytvořil společně s D. Dalidelvovem.¹⁹

Tyto učebnice se staly téměř nesmrtelnými, používaly se několik desetiletí a byly opětovně vydávány ještě v 30. letech 20. století. Důvod je prostý, učebnice byla z velké části v latině, včetně zadání úkolů k jednotlivým cvičením. Pouze názvy oddílů a překlady bulharských vět bychom našli v bulharštině.

ZPĚV

Mezi Čechy, kteří přišli do Bulharska, můžeme zaznamenat poměrně vysoký počet vojenských kapelníků a hudebníků.²⁰ Právě z jejich řad se často rekrutovali učitelé zpěvu na bulharských středních školách. **Karel Macháň**²¹ za sebou měl také kariéru vojenského kapelníka, v Bulharsku se ovšem věnoval především učitelství. Do Bulharska přišel, na rozdíl od většiny svých českých kolegů, až na počátku 90. let 19. st., po opadnutí největšího zájmu o práci v Bulharsku. Macháň vydal v roce 1898 celkem tři učebnice zpěvu s názvem *Kraták učebník po penie* pro první až třetí třídu středních škol. Ty byly první svého druhu vůbec. V učebnicích zpěvu je obsažena základní hudební teorie, poznatky o hudební formě i dějinách hudby. Obsahují vysoký počet melodických cvičení pro studenty a krátké písně domácích i zahraničních autorů. V roce 1901 pak kolekci doplnil o hudební slovník (*Kraták muzikalen rečnik*),

17 Jan Brožka (1853–1927) vystudoval Filosofickou fakultu v Praze. Do Bulharska odešel spolu s dalšími Čechy v roce 1880 a působil zde do konce života. Více než dvacet let učil latinský jazyk na Prvním chlapeckém gymnáziu, poté na Prvním dívčím gymnáziu v Sofii. Vypomáhal také na sofijské univerzitě, od roku 1909 zde působil jako lektor latiny.

18 Josef Riss (1829–1899) byl středoškolský učitel latiny a autor učebnic latiny pro všechny třídy gymnázií, které vytvořil v 70. a 80. letech 19. století. O jejich popularitě svědčí, že byly opětovně vydávány ještě na začátku 20. století.

19 Bližší životopisné údaje nebyly zjištěny.

20 Jejich přesný počet není znám.

21 Karel Macháň se narodil v roce 1867, střední školu absolvoval ve Vysokém Mýtě, poté postoupil na Pražskou konzervatoř — jeho specializace byla hra na house. Po škole působil jako kapelník vojenskému pluku v srbské Niši, odkud podal žádost o umístění na bulharské školy. Během dvanáctileté učitelské dráhy v Bulharsku pobýval na 5 školách — v Silistře (1891–1894, 1897–1898), Lomu (1894–1897), Šumenu (1898–1899), Varně (1899–1900) a Kjustendilu (1900–1901). Do roku 1903 pak pobýval v Sofii, kde se marně snažil sehnat dlouhodobější práci. Po odchodu pobýval jako kapelník a učitel na území Ruské říše.

ve kterém stručně vysvětluje základní termíny hudební teorie a praxe z různých oblastí hudební vědy a představuje základní hudební nástroje. Přestože ne všechny termíny jsou dobře vysvětleny či některé zcela chybí, slovník přináší poměrně solidní penzum informací.

V učebnicích a slovníku nebyl zaznamenán jediný výskyt českého termínu, který byl motivován existujícím českým ekvivalentem. Pro většinu termínů byly užity internacionalismy či přímo italské názvosloví. Se specifickými termíny se setkáme pouze u výhradně slovanských hudebních nástrojů (např. harmonika, kaval etc). Kromě učebnic a slovníku byl Macháň autorem 14 studií, které publikoval v bulharských časopisech. Věnoval se v nich jak některým prvkům bulharské lidové hudby, tak metodice výuky hudební výchovy na středních školách. Macháň stál také u založení první hudebního časopisu Kaval. Zachovalo se také několik jeho vlastních hudebních skladeb — opereta Choro, směs národních písní či vojenské pochody.²²

KRESLENÍ

V Bulharsku našlo uplatnění a mohlo rozvinout svůj malířský talent hned několik českých malířů. V obecném povědomí bulharské veřejnosti zůstala především dvě jména — Jan Mrkvička a Jaroslav Věšín²³, jejichž dílo je dodnes oceňováno. V jejich stínu pak stojí **Otto Hořejší**²⁴, středoškolský učitel kreslení, ale také aktivní malíř.

Učebnici kreslení vydal Hořejší během svého působení ve Veliko Trnovu v roce 1895 s názvem *Perspektivno izobražavanje na ravninnite i prostranstvenite tvari po modeli*. Hned v úvodu musel obhajovat smysl výuky kreslení na středních školách: „Dlouhou dobu se myslelo (i dnes jsou ještě lidé, kteří tak smýšlí), že ke kreslení je potřeba zvláštního daru a že ti, kteří ho nemají, zbytečně se zabývají tímto předmětem; kvůli tomu většina byla přesvědčena, že kreslení, jako předmět, je nevhodné pro celou výuku a následně, že

22 Více: Balereva-Gateva, A. 1959. Karel Machan. Monografična studija. In *Izvestija na instituta za muzikata V*, s. 31–71.

23 Jaroslav Věšín (1859–1915) po studiích v Praze a Mnichově odešel na Slovensko, maloval zde především výjevy ze života lidu. Do Bulharska odešel roku 1897 jako učitel na Umělecké škole v Sofii, kterou řídil právě Jan Mrkvička. Později se stal dvorním malířem Ferdinanda I. Nejčastější náměty nalézal v životě bulharských obyvatel, typické pro jeho tvorbu je vyprávění konkrétního děje, příběhu ze života. Charakteristické pro něho také etnologické motivy a výjevy z bojových akcí během balkánských válek.

24 Otto Hořejší (1857–1937) vystudoval gymnázium v Rakovníku a Pražskou uměleckou akademii. Do Bulharska odešel ve svých 25 letech, v roce 1882 odešel do Veliko Trnova jako učitel kreslení na místní chlapecké gymnázium. Aktivně se účastnil společenského života ve městě a rozvinul zde svůj malířský talent. V roce 1895 byl přemístěn na pedagogickou školu do Kazanlaku, kde se již plně věnoval malbě, jeho oblíbeným žánrem bylo zátiší. V roce 1904 se přesunul do hlavního města Sofie, současně vyučoval na prvních chlapeckém gymnáziu a Umělecké akademii. Poté se vrátil do trnovského kraje, když se stal sekretářem Bulharsko-české akciové společnosti pro průmysl cukerní, který v Gorné Orjachovici vybudoval cukrovar. Později také vykonával funkci inspektora české školy, která vznikla v u dělnické kolonie cukrovaru.

nemůže být povinné pro všechny.“ (Hořejší 1895: 3–4) Podle Hořejšího má v sobě každé dítě potenciál, nadání pro malování, které je potřeba rozvíjet.

Samotný výklad spočívá na představení základních geometrických tvarů a modelů a způsobu jejich zobrazení. Na rozdíl od Šourka, který publikoval svou práci o deset let dříve, užíval pro stejné termíny již v bulharštině ustálené výrazivo vycházející z mezinárodní terminologie, např. квадрат (bulh.) — čtverec; диагонал (bulh.) — úhlopříčka; куб (bulh.) — krychle; призма (bulh.) — hranol; цилиндър (bulh.) — válec apod.

ZÁVĚREM

Počet českých autorů středoškolských učebnic pro bulharské studenty byl poměrně vysoký, stejně jako počet prací, které napsali či přeložili. Jejich přínos je o to zásadnější, že se jednalo o jedny z prvních, ne-li dokonce o první učebnice z daných oblastí vůbec.

V této práci jsem se pokusil také krátce postihnout terminologii užívanou jednotlivými autory v době, kdy ještě nebyla ustálena — pro řadu předmětů dosud neexistovalo odpovídající názvosloví. Proto museli učitelé jak při výuce, tak při tvorbě učebnic přicházet s vlastními termíny, často za pomoci svých bulharských kolegů. Obecně se dá říci, že v bulharštině bylo ve srovnání s češtinou, která si pro mnohé, zejména matematické, termíny vytvořila vlastní názvosloví, již v této době užíváno poměrně vysokého počtu internacionalismů.

V Národním archivu v Sofii je v osobním fondu Antonína Šourka zachována korespondence, kterou mu adresoval Vladislav Šak. V několika dopisech vypisuje technické problémy a starost o aspoň nějaký finanční profit z celé záležitosti. Na základě těchto dopisů tak můžeme doplnit, že velká část odpovědnosti náležela na samotném autorovi. Kromě obsahové stránky tak řešil také problémy s nákladem a distribucí svého díla. Dopisy se prolínají obavami, zda se celý tento podnik vůbec vyplatí. Bohatá vydavatelská činnost českých autorů ovšem svědčí o tom, že tvorba učebnic představovala také finanční přilepšení pro jejich autory.²⁵

SEZNAM UČEBNIC ČESKÝCH AUTORŮ²⁵:

Ludvík Lukáš (1859–1902)

Lukaš, L. 1882. *Räkovodstvo käm „Obrazci za risovanie“ v I i II otđel.* (60 s.)

Atanasov, V. Lukaš, L. (1883) *Načalna chimija: Za dolnite klassove na srednite bälgarski učilišta.* (144 s.)

Lukaš, L. 1884. *Räkovodstvo käm „Obrazci za risovanie“ i geometričesko čärtane:*

Za III i IV otđel v narodnite osnovni učilišta. (60 s.)

Lukaš, L. 1888a. *Učebnik po chimija: Za II klas na triklasnite učilišta i gimnazii.* (112 s.)

Lukaš, L. 1888b. *Načalna geometrija: S čärtanie i rusovanie: Za I klas na gimnaziite i triklasnite učilišta.* (60 s.)

25 Práce uvádím v přepisu do latinky z bulharské azbuky. Primárním zdrojem dat je katalog Národní knihovny Sv. Sv. Kiril i Metodij v Sofii.

- Lukaš, L. 1889. *Učebnik po chimija: Za III klas na na triklasnite učilišta i gimnazii.* (56 s.)
- Lukaš, L. 1890. *Načalna geometrija: S čärtanie i rusuvane: Za II klas na gimnaziite i triklasnite učilišta.* (89 s.)
- Lukaš, L. 1890. *Načalna geometrija i geometričesko čärtanie i izmervenie: Za II klas na gimnaziite i triklasnite učilišta.* (139 s.)
- Lukaš, L. 1891a. *Učebnik po chimija: Za III klas na na triklasnite učilišta i gimnazii.* (72 s.)
- Lukaš, L. 1891b. *Načalna geometrija i geometričesko čärtanie i izmervenie: Za II klas na gimnaziite i triklasnite učilišta.* (120 s.)
- Lukaš, L. 1892. *Načalna geometrija: S čärtanie i risuvane: Za I klas na gimnaziite i triklasnite učilišta.* (80 s.)
- Lukaš, L. 1893. *Načalna geometrija i geometričesko čärtanie i izmervenie: Za gornij kurs na osnovnite učilišta i za II. klas na gimnaziite.* (135 s.)
- Brakalov, M. Žilkov, P. Lukaš, L. 1894. *Učebnik po fyzikata: Za pedagogičeskite učilišta i gornite klasove na devičeskite gimnazii.* (379 s.)

Antonín Šourek (1857–1926)

- Šourek, A. 1882. *Logaritmičeskite tablici na profesora Dr. Studnička.* (156 s.)
- Šourek, A. 1883a. *Pravolinejna trigonometrija: Za gornite klasove na realnite k gimnazialni učilišta.* (128 s.)
- Šourek, A. 1883b. *Stereometrija: Za gornite klasove na realnite i gimnazialni učilišta.* (128 s.)
- Šourek, A. 1884. *Răkovodstvo kăm părvata část na «Metodičeskoto izjasnenie na krasnopisanieto».* (52 s.)
- Šourek, A. 1888. *Analitična geometrija: Za gornite klasove na realnite i gimnazialnite učilišta.* (158 s.)

František Splítek (1855–1943)

- Splítek, F. 1885. *Aritmetika: Za dolnite klasove na srednite učebni zavedenija i glavni mážki i devičeski učilišta: I stepen, s 1500 zadači.* (136 s.)
- Splítek, F. 1886. *Geometrija s čärtanie v četiri stepeni: Za dolnite klasove na realnite gimnazii, glavni mážki i devičeski učilišta osobeno.* (89 s.)
- Splítek, F. 1894. *Răkovodstvo po geometričesko čärtanie: Za IV klas na mážkite gimnazii, petoklasni i četiriklasni učilišta, s edna dobavka.* (128 s.)

- Splítek, F. 1895. *Geometrija s geometričesko čärtanie za osnovnite učilišta: Za II godina ot srednij kurs.* (32 s.)
- Splítek, F. 1896a. *Učebnik po geometrija i geometričesko čärtanie: Za I stepen, za I klas na mážkite gimnazii, petoklasni i četiriklasni učilišta.* (89 s.)
- Splítek, F. 1896b. *Učebnik po geometrija i geometričesko čärtanie: Btora stepen, za II klas na mážkite gimnazii, petoklasni i četiriklasni učilišta.* (94 s.)

Vladislav Šak (1860–1941)

- Stari, V. 1886. *Aritmetika: Za I, II, III klas na realnite gimnazii i triklasnite gradski učilišta.* (318 s.), přeložil Vladislav Šak a Todor Šiškov
- Jarolimek, Č. 1895. *Deskriptivna geometrija: Za gornite klasove na realnite gimnazii.* (320 s.), přeložil Vladislav Šak

Karel (1859–1944) a Hermenegild (1858–1923) Škorpiľové

- Škorpiľ, H. Škopil, K. 1889. *Geografija na Bălgarija ot bratja Škorpiľovi: Učebnik za srednite učebni zavedenija.* (188 s.)
- Škorpiľ, H. Škopil, K. 1892. *Geografija i statistika na Knjažestvo Bălgarija: Za dolnite i gornite klasove na gimnaziite i văobšte na vsički, koito iskat da se zapoznajat s otečestvoto si.* (248 s.)

Jan Brožka (1853–1927)

- Brožka, I. 1884. *Učebnik po latinski jazik.* (132 s.)
- Brožka, I. 1892. *Latinska čítanka s latinsko-bălgarski i bălgarsko-latinski slovar: Za gornite IV–VII klasove na bălgarskite gimnazii.* (328 s.)
- Brožka, I. 1899. *Učebnik po latinski jazik: Za VI i VII klasove na bălgarski gimnazii.* (36 s.)
- Brožka, I. 1907. *Latinsko-bălgarski rečnik.* (447 s.)
- Brožka, I. 1911. *Latinska čítanka s latinsko-bălgarski i bălgarsko-latinski slovar: Za I i II klas na bălgarskite gimnazii.* (210 s.)

Karel Machán (1867–1935)

- Machan, K. 1898a. *Kratăk učebnik po penie: Za srednite mážki i devičeski učilišta: Klas I.* (49 s.)
- Machan, K. 1898b. *Kratăk učebnik po penie: Za srednite mážki i devičeski učilišta: Klas II.* (52 s.)

Machan, K. 1898c. *Kraták učebnik po penie: Za srednite mážki i devičeski učilišta: Klas III.* (48 s.)
 Machan, K. 1901. *Kraták muzikalen rečnik.* (32 s.)

Otto Hořejší (1857–1937)

Chorejší, O. 1895. *Perspektivno izobražananie na ravninnite i prostranstvenite tvári po modeli: Za mážkite i devičeskite gimnazii, za pedagogičeski i petoklasni učilišta.* (153 s.)

POUŽITÁ LITERATURA:

Bečvářová, M. 2009. *České kořeny bulharské matematiky.* Praha: Matfyzpress.

Kol. 1934. *Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija.* Plovdiv.

Lehký, T. 1904. *Bulharsko v plenkách.* Praha: Matice lidu.

Penčev, V. 2009. *Za českata invazija v Bělgarija sled osvoboždenieto.* In Kol. (2009) *Čechi v Bělgarija.* Sofija: Valentin Trajanov, s. 193–200.

Stojanov, M. 2008. *Kogato Plovdiv beše stolica,* Plovdiv: Chermes.

Zeman, P. 2014a. *Čeští učitelé na gymnáziích v Bulharsku v letech 1878–1912.* In Przybylski, M. Šaur, J. a kol. *Mladá slavistika,* Brno: Masarykova univerzita, s. 147–162.

Zeman, P. 2014b. *Česká inteligence v Bulharsku v letech 1878–1885 na příkladu českých učitelů ve Východní Rumelii.* Brno: Masarykova univerzita, (rigorózní práce).

Pavel Zeman (1985) je doktorandem na Historickém ústavu FF MU a šéfredaktorem časopisu *Porta Balkanica*. Vědecky se specializuje na problematiku české migrace do Bulharska v období mezi lety 1878 až 1912, zajímají ho především profesní skupiny učitelů, právníků, inženýrů a architektů.